

Itsemurha-ilmiö ja materiaallinen käänne

Anu Salmela:

Kuolemantekoja. Naisten itsemurhat 1800-luvun jälkipuolen tuomioistuinprosesseissa. Turun yliopiston julkaisuja C440. Turku 2017. 221 s. + liitteet. ISBN 978-951-29-6877-0 (sähköinen).

Anu Salmelan väitöstutkimus on aihepiiriltään ja lähestymistavaltaan moniulotteinen, hyvin perusteltu työ. Salmela kysyy, millaisia ilmiöitä naisten itsemurhat olivat 1800-luvun jälkipuolen tuomioistuinprosesseissa, ruumiinavauksissa ja oikeudenkäynneissä. Kysymyksenasettelussa korostuu prosessuaalisuus: Salmela tutkii itsemurhaa prosessissa muotoutuvana, ei-deterministisenä, avoimena ja uusia muotoja saavana ilmiönä. Lisäksi hän pyrkii kehittämään ”uusmaterialismista innoittunutta, ei-ihmiskeskeistä historian lukutapaa, joka huomioi sukupuolen ja kulttuurin ohella materiaan ja ei-inhimilliset toimijat” (s. 17). Tässä hänen lähestymistapansa poikkeaa aiemmasta, lähinnä diskursiivisesti painottuneista ja inhimilliseen toimintaan keskittyneistä tutkimuksista. Salmela tekee teoreettisia valintoja, jotka liittävät työn historiantutkimuksen niin sanottuun materiaaliseen tai aineelliseen käänneeseen. Lyhyesti sanottuna Salmela tutkii itsemurha-ilmiön materiaaliskäytännöllistä muotoutumista. Tutkimusote on raikas ja teoreettisesti painottunut.

Tutkimuksensa teoreettiseksi ja metodologiseksi ohjenuoraksi Salmela on valinnut Karen Baradin kehittämän toimijuusrealismin (*agential realism*), jossa keskeistä on ei-inhimillisiä toimijoita ja materiaan toimi-

juutta painottava uusmaterialistinen ajattelu. Salmelalle merkityksellistä on uusmaterialismi uudelleenlukemisen käytäntönä, joka tarjoaa mahdollisuuden analysoida itsemurhaa ilmiönä, joka syntyy inhimillisen ja ei-inhimillisen, materiaan ja diskurssin kohtaamisissa. Toimijuusrealismilla on myös ontologinen ulottuvuutensa. Salmelan mukaan ontologia ei Baradin ajattelussa ole jonakin olemista vaan joksikin tulemista, koko ajan käynnissä olevaa eriytymistä. Barad korostaa materiaan ja diskurssin ontologista erottamattomuutta ja lomittuneisuutta. Materia ja diskurssi muodostavat ei-dualistisen kokonaisuuden, jossa ne sisältävät toinen toisensa eikä niitä voi erottaa. Argumentoidessaan materiaan toimijuuden puolesta Salmela näyttää ainakin analyttisesti erottavan materiaan ja diskurssin toisistaan. Tätä erottelua, miten eritellä erottamatonta – siis materiaan ja diskurssin lomittuneisuutta – olisi ehkä syytä pohtia vielä tarkemmin.

Toimijuusrealismissa keskeisiä käsitteitä ovat yhteis- muotoutuminen ja välineistö. Oikeudenkäynnit ja ruumiinavaukset ovat välineistöjä, ilmiöitä tuottavia materiaalis-diskursiivisia käytäntöjä. Tässä katsannossa myös historiantutkimus on välineistö, jonka osia ovat tutkija ja hänen tunteensa. Siihen nähden työssä on aika vähän reflektiota tutkijan tuntemuksista ja roolista itsemurhien muotoutumisessa. Tutkimuksessaan Salmela löytää ongelmakohtia, joita Baradin toimijuusrealismin soveltaminen empiirisessä tutkimuksessa synnyttää. Fysiikan lait tavallaan pysähtyvät, kun tuomio on julistettu ja ruumis haudattu.

Salmela liittää tutkimuksensa erityisesti paitsi itsemurhien historiaa koskevaan tutkimustraditioon myös sukupuolihistoriaan. Koska valtaosa itsemurhan tekneistä on ollut miehiä, naisten itsemurhat ovat jääneet tutkimuksessa varjoon. Sukupuolihistoriassa on ehkä itsemurhienkin osalta tarvetta tehdä naisia ja heidän toimintaansa näkyväksi.

Yhden keskeisen lähdeaineiston muodostavat oikeudenkäyntiasiakirjat, mikä liittyy Salmelan työn oikeus- ja rikoshistorian perinteisiin. Kyse on rikollisuuden historiasta ennen kaikkea siitä syystä, että itsemurha oli rikos aina vuoden 1889 rikoslakiin, joka astui voimaan vuonna 1894. Lisäksi Salmela tulee työssään lähelle historiantutkimuksen piirissä vakiintunutta tuomiokirjatutkimuksen traditiota, jossa tuomiokirjoista luetaan monenlaisia jokapäiväisen elämän ilmiöitä. Etenkin varhaismodernin ajan tutkijat etsivät niistä aviollista ja avioliiton ulkopuolista seksuaalisuutta, naisen asemaa, lähisuhdeväkivaltaa, noituutta, taikuutta, käsityksiä yhteisöllisyydestä ja talonpoikaisväestön tapaa puhua rakkaudesta. Etenkin Riikka Miettisen väitöskirja 1600-luvun itsemurhista on lähellä Salmelan aihepiiriä, vaikka töiden fokukset poikkeavat toisistaan. Tutkiessaan tuomioistuinprosesseissa muotoutuvia itsemurhia Salmela pääsee kuvaamaan 1800-luvun jälkipuoliskon paikallisyhteisöjä hyvinkin läheltä.

Toinen keskeinen lähdeaineisto, ruumiinavauspöytäkirjat, kytkee tutkimuksen lääketieteen historiaan ja siinä erityisesti medikalisaatioon. Salmela keskustelee medikalisaatiohistoriallisen tutkimuksen kanssa, jota monet suomalaiset ja pohjoismaiset historiantutkijat edustavat. Medikalisaatio on yhteydessä asiantuntijuuteen – kenellä oli valta määritellä itsemurhia. Lääkäreiden ammattikunnan asema ja oikeus määritellä ilmiöitä, joissa etenkin papisto oli ollut keskeisessä roolissa, on tullut esiin aiemmassakin tutkimuksessa.

Salmelan työssä pöytäkirja-aineistojen luenta on vivahteikasta ja niistä tehdyt johtopäätökset ovat selkeitä. Salmela tuo esiin rahvaan toimintaa ja tapoja kuvata yhteisöään. Hän tavoittaa oikeudenkäyntipöytäkirjoihin kirjatusta todistajanlausunnoista moniulotteisen kuvan yhteisöistä, joissa kuolemanteot tapahtuivat.

Tutkimuksen rakenne on selkeä ja temaattisesti perusteltu. Johdannon ja suhteellisen lyhyen loppuluvun lisäksi pääluvut ovat ”Obduktiopöydällä”, ”Käräjillä ja raastuvissa” ja ”Oikeuden päätös”. Ruumiinavausten käytännöt kaikkine sosio-materiaalisine osapuolineen tai toimijoineen muodostavat jännittävän kappaleen lääketieteen historiaa ”from below”. Salmela rakentaa kuvaa 1800-luvun oikeuslääketieteen käytännöistä. Hän muun muassa osoittaa lääkärin pätkäilleen henkilön mielentilaa sydämen rasvoittuneisuuden tai aivoissa ilmenevien paksuuntumien perusteella. Ruumis pystyi myös salaamaan tai osallistumaan tiedon tuottamiseen. Salmela korostaa tihentymiä: erityisesti ruuansulatuselimet, sydän, aivot ja sukupuolielimet olivat tihentymiä, joita lääkärit tuijottivat. Kiinnostavaa on naisten seksuaalisuuden ja siveellisyyden kontrollointi, jolla näyttää olleen vain vähän tekemistä varsinaisen kuolinsyyn ja naisen mielentilan selvittämisen kanssa. Salmela kirjoittaakin osuvasti tirkistelystä.

Pääluvussa ”Käräjillä ja raastuvassa” Salmela tuo esiin, miten itsemurha muuntuu välineistön mukaan. Naisten seksuaalisuuden ja siveellisyyden kontrolli ilmeni hyvin samanlaisena kuin varsinaisesti siveellisyyttä koskevissa oikeudenkäynneissä. Kun lääkärit tirkistelivät sukuelimiä mielentilan määrittämisen nimissä, käräjillä todistajanlausunnot kuvasivat vainajien käytöstä ja luonteenpiirteitä. Yhteisön sosiaalinen kontrolli tuli selvästi esiin, kun todistajat kertoivat joko tapahtuneesta tai tapahtumatta jääneestä silmälläpidosta. Salmela osoittaa, miten varhaismoderni vastuu yhteisöstä oli vahvasti läsnä 1800-luvun jälkipuoliskon kylä- ja kaupunkiyhteisöissä.

Oikeudenkäynnin käsitteellistäminen välineistöksi, joka erotti vainajat ja todistajat toisistaan, on keskeistä Baradiin pohjaavassa toimijuusrealismissa. Suhdetta vaihtoehtoihin tulkintatapoihin olisi voinut eksplikoida. Miten lähestymistapa eroaa tutkimuksesta, jossa oikeudenkäynti ymmärretään areenana, jossa (inhimilliset) toimijat kertovat, kirjaavat, tulkitsevat, sanallistavat

ja antavat merkityksiä? Esimerkiksi kokaiinin ja puutuvan kihlasormuksen toimijuus (s. 117–118) voisi myös viitata merkityksiin, joita inhimilliset toimijat antoivat materiaalisille seikoille. Tai kun tekstissä on viittaus säätilaan ei-inhimillisenä toimijana, joka vaikutti kuoleman muotoutumiseen (s. 65), olisi kiinnostavaa tietää, onko toimijuusrealismissa tilaa sellaiselle käsitteelle kuin olosuhteet.

Työnsä loppuluvussa Salmela kokoa tutkimustuloksensa yhteen. Hän syventää jossain määrin keskustelua ja pyrkii asettamaan oman tutkimuksensa ja tutkimustuloksensa keskusteluyhteyteen aiemman tutkimuksen kanssa. Koska tavoitteena on haastaa aiempaa tutkimusta ja esittää uusia tulkintatapoja, on hyvä, että tekijä toteaa kootusti, mitä uutta itsemurhan uusmaterialistinen, toimijuusrealismin näkökulmasta tehty tutkimus voisi tuoda tutkimuskeskusteluun. Aiemman tutkimuksen huomioimisessa työssä on ilmeiset ansionsa ja puutteensa. Salmela osoittaa tuntevansa hyvin aiempaa itsemurhatutkimusta sekä Suomessa että kansainvälisesti. Teoreettisen keskustelun osalta Salmela tekee tarkkaa työtä ja liittää tulkintansa uusmaterialistiseen keskusteluun, mutta käsitteilyluvuissa hän olisi voinut käydä enemmänkin keskustelua aiemman tutkimuksen kanssa. Hän esittää työssään sellaista toimijuusrealismin kritiikkiä, joka antaa hyviä mahdollisuuksia syventää tutkimuskeskustelua. Hän osoittaa, että itsemurha ei ollut yksi selkeä, yksiuulotteinen ja ennalta määrätty ilmiö, vaan se muotoutui ruumiinavauksissa, tuomioistuinkäsitteilyssä, oikeuden päätöksissä ja vielä hautaamistavoissakin.

Pirjo Markkola, professori
Tampereen yliopisto